

Tiibi (tuaany de puöu)

Tiibi yen ee ya tuaany ku ka ye yök në kweer aliiric ku jöl ya baktiiria *Maikobaktiirium tiibi*. Tiibi ee yök yöök ke raan rac ku yan kök ke guöp ku cök tueny rac cök jöt röt. Ran tuaany aye beec në antibaiyotik.

Yeju ye tiibi?

- Tiibi (TB) yen ee ya tuaany ye yök në kweer de aliiric ku jöl ya baktiiria (dæuke) *Maikobaktiirium tiibi*.
- TB ee yök yöök ke raan rac ku yan kök ke guöp ku cök tueny rac cök jöt röt.

Ye thiäai kadï?

- TB ee thiäai në kweer de aliir të nön yen ran nön TB në yök yökic ka ye röl të yool yen, ka tiim, ka jiem, ka tooc dæuke në aliiric.
- Të wëi koc kök kë dæuken aaye lo ayeer ku yokkë koc.
- Koc juëc aaye dæu ke TB yök tön randö, në kaamdiiit rëer wek ci mën ë koc dhiëth ku muöth.
- TB ACIE thiäai në kuëer ë kä tö baai (cit yik pal, tony, abiiiny ë dëk, malaaya, alëth ku tëlapon) kë yin aci lëu ba kä baai tek thook.

Yeju ye wuöcden tö në kaam de wuök de TB ku jöl ya tuaany de TB?

Wuök de TB: dæu ke TB aaye tö në guöpic ku ka **cie riel**. Në kuëer juëc, guöp ril cie dæu ke ye gam. Na cie kayie, kë dæu aarëer thin ke ke piir në **bak de guöp ci ril**.

- Na ci dæuke TB ril, ka cinkë rackë, ku aaci lëu bik röt tek në koc kök gup. **Aalëu bik tö në raan guöp**, ku raan aci lëu bi tuaany. (Të nön koc juëc cit 90 përthen) aacie dæu ë ke luuï në ke gup. Wuök ë yool ee tic në guöpic të ciëer ë yen.

Tuaany de TB: ee tö thin, Acök aayen ci run juëc lo, në dæu ke TB ci ril aaye riel të ci guöp niööp bi ciën riel. Ku yen alëu bi tuaany rac looi, kë dhal yi, wal ku yik kuöc dëk de kä kec, wuök de HIV (dæu wën lëu bik AIDS bëëi) ku yik tueny tueny kök.

- Na lo dæu ke TB ci ril lek aakä ril, kë tuaany de TB ka jöt röt.
- Aaye koc lik cit 10 përthen kek aaye wuök në dæuke TB ku döm tuaany de TB keek.

- Kɔc nɔŋ TB nē yɔk yɔkken yic ka yin ya rɔlic aaye kɔc kɔk yɔk.
- Nē kā juɛc kɔk, tē thɔk wiik kaarou ke ke ye wal lööm, kē kɔc wën nɔŋ tuaany ë TB ke ka cī beer dɛukɛn ke TB tɛk ayeer.

Kɔc kɔk wën nɔŋ TB nē bɛk kɔk ke guɔp aacie kɔc ë yɔk.

Ye kãnu ye cīt ë ye nyuɔth?

TB alëu bī dɔm nē bak de guɔp, ku tē ye dar arëet aaye yɔk yɔkk. Kɔc nɔŋ TB aalëu bīk naŋ cīt buɔkë:

- Ee yɔɔl nē wiik juɛc wër diäk
- Alīir ka Juëi
- Ee guɔpdu cɔk alɔ piny
- Aaye gup tuɔc wakɔu, ka dëkkë
- Nē thã thok abën ee rɔt yɔk ke cī dak
- Aaye ciën tuil
- Ee lɔ nē riemic ku luɛɛth
- Arɛɛm/ aaye naŋ yãn ye tɔk tē tɔ TB ayeer nē yɔk yɔkk kɔth.

Kɔc kɔk nɔŋ tuaany de TB ril cītke aaye tic amäath.

Yeŋu ye kē rac?

Ee tē ye kɔc rëer nē kaamdīt ke ran wën nɔŋ tuaany de TB de yãk yãk ka ye wëi ayeer.

Ye kɔc ko:

- Kɔc nɔŋ kantha, ku wɛlken ka yin ya tuaany ye wuɔk.
- Lööm wɛl wën puɔth bīk yin tiit nē tuaany (kortikothteriod, kaiklothporin) ka wɛl wën ë yī beec
- Kɔc nɔŋ HIV/AIDS
- Kɔc cī tuaanyden ë ke dīt aaye ciën riɛl wën ë tuaany tiɛt wei.

Yeŋu lëu bī ye tiɛt wei?

- Kɔc nɔŋ TB nē yɔk yɔk yic aalëu bīk ke wuum ya kum ku ke thook tē yɔɔl kek ka tiimkë.
- Kɔc nɔŋ tuaany de TB nē yɔk yɔkken yic aaye ke wëŋ tēden ke pɛc agut tē cien ciën tuaany.
- Kɔc kɔk aaye ke caar gup nē tuaany de TB tē yɔk ë yen ka yikë wɛl wën bī tuaany nyaai.
- BCG ee kē wën ë wëiku tiit apuɔth nē bak de TB ke cī dɔm yin ku ka puɔth arëet tɔŋ mīththii kor wën ye lɔ kenya nē bëi kɔk wën ye TB kē tɔ thīn. BCG akɛc ë gam abën nē NSW.

Ye ya kë ræc yïndî?

TB tō nē yök yöök yic:

- Thuura de puḏu ee tuaany de puḏu nyuḵḵth lɔn cien yök yöök dɔm.
- Cäär de atuḵḵr tē ḡḵḵl yïn ee dæuke TB nyuḵḵth lɔn tō yen nē atuḵḵric.
- Na këc raan ḡḵḵl agut bî naḡ atuḵḵr kë cäärdö alëu bî looi.

TB tō ayeer nē yök yöök köḵth

- Akïim alëu bî cār looi nē nyïn tōḡ bî lööm ku them, tōc de ḡän töök, ku yïk læc ë bak ë piny apath aalëu bî ke caar lɔn tō TB.

Ye beec kadi?

- **Dæu ke TB:** akïim alëu tæek ke wal ye lieke gät yï (kë bî ye nyaai) ku yee dhiac ke thuur de puḏu.
- **Tuaany de TB:** aye beec nē wëlden looi thok cɔl antibaiyotik nē pëi yic kaadhatem. Akïm de pan akïm de puḏu ee yï tïḡ nē lööm yïn TB antibaiyotik lööm ku bî nyic lɔn cï bęc thök.
- Kɔc ke TB aalëu bik pial tē cï kek bęc thöl.
- Kɔc ke TB aalëu bik dhuk nē looi loi kenic cï mën thæer, tē cïn ë ke beec bî ciën tuaanydö.
- Na ye kɔc tuaany nē TB cï ke ye wëlken lööm, ke kaabî tuaany arëetic ku tækdö aalëu bik thou.

Të kɔr yïn ba kä juęc nyic

- Ke yï yuḵpë **pan akïm de puḏu** ka lɔr tïḡ akïmdu
- Kuëny ë cök de TB ku bęcde abën aaye ke looi apath nē bëï ka akïm looi thook de puḏu.
- Athör de tooc acï ye göör pan akïm de puḏu.
- Kärën ë medikëër acï ye göör.